

**Metodické doporučení pro práci s Individuálním výchovným programem
v rámci řešení rizikového chování žáků**

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
prosinec 2013

Metodické doporučení
pro práci s Individuálním výchovným programem
v rámci řešení rizikového chování žáků

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy doporučuje při využití Individuálního výchovného programu následující jednotný postup při řešení rizikového chování žáků:

Čl. I
Individuální výchovný program

Individuální výchovný program (dále jen IVýP) je **forma spolupráce mezi školou, žákem, zákonným zástupcem**, případně další zúčastněnou stranou, při řešení rizikového chování žáka. Cílem IVýP je odstranit rizikové chování žáka a předejít tak důsledkům z tohoto chování vycházejícím.

Při řešení problému se škola obrací k zákonnému zástupci žáka jako k partnerovi, s nímž pracuje na dosažení stejného cíle – odstranění rizikového chování žáka. Soustředěný a jednotný tlak obou důležitých institucí (školy a rodiny) na žáka zvyšuje pravděpodobnost úspěchu.

V mnohých případech výskytu rizikového chování se často stává, že zákonný zástupce žáka si je vědom rizikového chování svého dítěte, ale sám nemá potřebné kompetence k řešení situace. Tlak školy na úpravu chování žáka je pro něj zdrojem frustrace, kterou se může snažit zmírnit např. odmítavým postojem ke škole nebo vyhýbáním se společné komunikaci se školou. IVýP nabízí **prostor pro vzájemný dialog a možnost vyhledat a nastavit vhodnou podporu** pro žáka/zákonného zástupce k získání potřebných kompetencí směřujících k odstranění rizikového chování.

Praxe v rámci pokusného ověřování IVýP ukázala, že mnohé rodiny, které byly původně školou označeny jako spíše nespolupracující až ofenzivní, se v průběhu spolupráce ukázaly jako přístupné, ale spíše bezradné a potřebující podporu. Užší spolupráce v podpůrném, ale pevně ohraničeném prostředí, od sebe oddělí rodiny bezradné od rodin, které spolupráci skutečně odmítají. **Pokud ani přes veškerou podporu nedojde k odstranění rizikového chování žáka** (a to z důvodu, že žák není schopen za dané podpory na svém chování pracovat či jedna/více stran není schopna danou podporu v potřebné míře poskytovat), **je rodina indikována pro spolupráci s další stranou**, která má k řešení dané situace potřebné nástroje (odborné či právně vymahatelné).

Čím IVýP je:

- IVýP je nástrojem spolupráce a komunikace.
- Cílem IVýP je pojmenování problému, označení slabých míst a vyhledání vhodné podpory.
- IVýP vybízí všechny zúčastněné strany k přijetí určitého dílu zodpovědnosti na vzniku/pokračování rizikového chování žáka a na závazku při jeho řešení.
- Spolupráce formou IVýP je pro všechny zúčastněné dobrovolná. Odmítnutí či odstoupení od spolupráce formou IVýP však škole nezabraňuje využití těch opatření, která odpovídají závažnosti rizikového chování žáka.
- Spolupráce prostřednictvím IVýP a její dokumentace je pro školu uceleným přehledem o využití různých možností podpory žáka/zákonných zástupců a usnadňuje tak indikaci rodiny pro její případné předání k represivnímu řešení rizikového chování (postoupení případu další straně).
- IVýP škole poskytuje nástroj strukturovaného jednotného postupu řešení rizikového chování.

Čím IVýP není:

- IVýP není fungující nástroj sám o sobě, jeho účinnost je podmíněna angažovaností a kompetencemi všech zúčastněných stran.
- Sestavení, podpis a naplňování IVýP není právně vymahatelné. Nelze žádnou ze zúčastněných stran k této formě spolupráce nutit.
- IVýP nestaví žádnou ze zúčastněných stran do role arbitra, neslouží k označování viníků.
- IVýP nevytváří prostor pro monolog.
- IVýP není nástrojem represe, není vytvářen za trest, byť jeho nezbytnou součástí jsou definovaná opatření, kterých bude užito při neodstranění rizikového chování.
- Práce formou IVýP není jednorázovou akcí, která spočívá pouze v sestavení a popisu programu, ale dlouhodobější spoluprací mezi školou, rodinou, případně další stranou.

Spolupráce mezi školou a rodinou prostřednictvím IVýP zajišťuje vyvážení určitého tlaku a potřebné podpory žákovi a zákonnému zástupci za účelem dosažení požadované změny. V součinnosti s tímto jsou využívány postupy, které vytvářejí kolem rodiny pevně vymezený rámec prostřednictvím definování a uplatňování kontrolních mechanismů, kázeňských a jiných opatření a odkazováním na obecně definované povinnosti zákonného zástupce a žáka. Na druhé straně by měl být rodině poskytován určitý prostor pro učinění potřebné změny s ohledem na potřebu získání určitých potřebných kompetencí, rodina by měla být k této změně provázena a pozitivně motivována. Na základě specifik daného případu je však někdy nutné přiklonit se spíše k postupům vyvíjejícím tlak na rodinu, jindy spíše k postupům podpurným, nikdy by se však forma práce s rodinou neměla přesunout k pouhé represí.

Spolupráce se žákem a jeho zákonným zástupcem prostřednictvím IVýP je jedním ze stupňů strukturovaného postupu **řešení rizikového chování žáka v rámci školy**. Jednotlivé stupně přehledně představuje tabulka č. 1.

Tabulka č. 1 – Řešení rizikového chování žáka v rámci školy

Stupeň	Forma spolupráce	Popis spolupráce	Specifika spolupráce
1.	<i>Pohovor se žákem</i>	Rizikové chování žáka je řešeno pouze v rámci školy mezi pedagogickým pracovníkem školy a žákem.	K dosažení žádoucí změny se škola opírá zejména o motivovanost žáka a jeho kompetence . Míra kontroly a tlaku na změnu jsou mírné. Spolupráce na bázi domluvy.
2.	<i>Jednání se žákem a zákonným zástupcem</i>	Rizikové chování žáka je řešeno v rámci školy mezi pedagogickým pracovníkem školy, žákem a jeho zákonným zástupcem.	K dosažení žádoucí změny se škola opírá o motivovanost a kompetence zákonných zástupců žáka, s jejichž pomocí vytváří kolem žáka pevně ohraničený prostor. Dochází ke zvýšení kontroly a tlaku na změnu, žákova autonomie začíná být omezována. Spolupráce na bázi domluvy.
3.	<i>Individuální výchovný program</i>	Prostřednictvím IVÝP se jednotlivé strany zavazují k plnění stanovených úkolů . Dokument dále obsahuje konkrétně stanovená opatření , která budou naplněna, pokud ani za podpory všech zúčastněných stran nedojde k odstranění rizikového chování žáka (a to z důvodu, že žák není schopen za dané podpory na svém chování pracovat či jedna/více stran není schopna danou podporu v potřebné míře poskytovat).	Dochází ke zvýšení kontroly a tlaku na změnu , a to nejen v případě žáka, ale v určité míře u všech zúčastněných . Je zde předpoklad, že jedna či více zapojených stran není motivována k požadované změně či k poskytování potřebné podpory. Spolupráce na bázi závazku.
4.	<i>Postoupení případu další straně</i>	Škola aktuálně využila všech dostupných způsobů řešení rizikového chování žáka a možností podpory zákonných zástupců, případ je předán do kompetence další straně.	

Systém péče o žáka je zde představen v tzv. čisté podobě. V realitě ale může docházet k případům, kdy řešení rizikového chování od stupně č. 1 by bylo kontraproduktivní a je zapotřebí okamžitě přistoupit ke spolupráci se zákonným zástupcem, tedy k formě spolupráce na stupni č. 2 nebo č. 3. Dosažení stupně č. 4 nezamezuje vytvoření nového IVÝP za přímé účasti nově zainteresované strany.

Čl. II

Využití Individuálního výchovného programu

Impulzem pro využití IVÝP může být dosažení určité závažnosti rizikového chování žáka, v jehož důsledku **dochází k výraznému narušování procesu vzdělávání tohoto žáka, případně žáků ostatních**. Podnět může podat kdokoliv z potenciálně zapojených stran, to znamená pedagogický pracovník školy, zákonný zástupce žáka, žák či další zainteresovaná strana mimo školu (orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), pedagogicko-psychologická

poradna (PPP), středisko výchovné péče (SVP), pediatr,...). **Není k tomu zapotřebí doporučení školského poradenského zařízení nebo jiného odborníka.**

Postoupení případu další straně nezabraňuje škole přistoupit k využití IVýP, které bude korespondovat s nově vzniklou situací. Je potom vhodné ke spolupráci přizvat i zástupce nově angažující se instituce.

S IVýP lze pracovat v případech, kdy chceme předejít **uplatnění některého z kázeňských opatření**, ale lze s ním **pracovat i v případě žáků, u kterých v minulosti byla kázeňská opatření uplatněna**. IVýP najde také své využití v případě žáků, u kterých je v určitých oblastech rizikové chování řešeno, ale do procesu je zapojeno více stran (např. pedagogický pracovník školy, pracovník školského poradenského zařízení, pediatr, neurolog, ...). IVýP zde napomáhá **k udržení koordinace komplexnosti služeb** a jejich efektivnímu zacílení.

S přihlédnutím k individuálním možnostem žáka lze IVýP využít i pro práci se žáky se sníženou úrovní kognitivních schopností.

Prostřednictvím IVýP **by neměly být řešeny případy, které přesahují kompetence školy** (např. závislost žáka na návykových látkách, domácí násilí, týrání,...).

Čl. III

Personální zajištění

Pro personální obsazení IVýP může být využito několika **základních modelů**. Zůstává na rozhodnutí ředitele školy, který model (z níže uvedených nebo jiných variant) na základě zvážení všech vstupujících faktorů zvolí.

Vstupující faktory:

- velikost školy,
- velikost pedagogického sboru,
- úroveň proškolení pedagogických pracovníků v oblasti rizikového chování,
- přítomnost (výše úvazku) poradenských odborníků,
- míra výskytu rizikového chování žáků na škole.

Základní modely personálního obsazení systému péče o žáka včetně IVýP¹:

- **Model TU + ŠMP/VP:** Stupeň č. 1 (pohovor se žákem) naplňuje třídní učitel žáka. Stupeň č. 2 (jednání s žákem a zákonnými zástupci) a stupeň č. 3 (sestavení a podpis IVýP) spadá do kompetence výchovného poradce a/nebo školního metodika prevence.
- **Model ŠMP/VP:** Celý proces spadá do kompetence výchovného poradce a/nebo školního metodika prevence.
- **Model s využitím ŠPS/ŠSPP 1:** Celý proces spadá do kompetence školního psychologa/školního speciálního pedagoga.

¹ TU – třídní učitel

VP – výchovný poradce

ŠMP – školní metodik prevence

ŠPS – školní psycholog

ŠSPP – školní speciální pedagog

- **Model s využitím ŠPS/ŠSPP 2:** Celý proces je v kompetenci ŠMP/VP a poradenští odborníci pracují se žákem/rodinou pouze v rámci jednoho ze stanovených úkolů v IVýP = pracují zejména jako podpora². Žák/zákonný zástupce se se ŠMP/VP setká po třech nebo šesti měsících (dle závažnosti problému) za účelem vyhodnocení IVýP.

V případě předpokladu náročnějšího průběhu setkání (zejména s některými typy zákonných zástupců – agresivní vystupování, ofenzivní postoj ke škole,...) se vedle standardně stanovených pedagogických pracovníků odpovědných za vedení jednání na daném stupni může společného setkání za školu účastnit více osob (např. ředitel školy nebo školní psycholog). **Skupina zástupců školy by neměla, pokud to není nezbytně nutné, ve velké míře převažovat nad skupinou členů rodiny.** Při jednání v rámci IVýP by měl být kladen důraz na atmosféru spolupráce, která by při převaze pedagogických pracovníků nad členy rodiny mohla být narušena.

Čl. IV

Příprava podmínek pro využití Individuálního výchovného programu

Principy IVýP by měly být **představeny** potenciálně **zainteresovaným institucím v lokalitě** (školská poradenská zařízení, neziskový sektor, pediatři, pracovníci OSPOD, Policie ČR,...). Služby těchto institucí lze využívat v rámci podpory pro žáka a zákonné zástupce (např. diagnostika obtíží žáka; konání poradenských skupin pro rodiče dětí s poruchou chování; ...), podpory pro pedagogické pracovníky (proškolení či poskytování konzultací v potřebných tématech; pomoc při sestavení krizových scénářů;...), zaštitění práce s rodinou z hlediska jejich kompetencí (např. OSPOD).

Principy IVýP by měly být **představeny především žákům a jejich zákonným zástupcům**, a to dříve, než se přistoupí k aplikaci těchto postupů. Zveřejnění strukturovaného a posléze jednotně naplňovaného postupu řešení rizikového chování žáků působí na mnohé žáky ve smyslu generální prevence (odstrašení). Jakou formou toto představení škola uskuteční je ponecháno na vedení školy (na rodičovských schůzkách, na webových stránkách školy, informačním letákem, atd.).

Doporučení k nastavení jednotnosti postupů v rámci IVýP:

- **vymezení kompetencí** jednotlivých pedagogických pracovníků v rámci řešení rizikového chování žáků (např. kdo zodpovídá za naplňování jednotlivých kroků),
- **stanovení standardů postupů**
 - co, kdy a jakým způsobem bude řešeno (např. stejný přestupek by měli dva různí pedagogičtí pracovníci řešit stejným způsobem),
 - vypracování krizových scénářů pro krizové situace (např. výrazně agresivní žák ve třídě – pro koho dojít, kam odeslat zbývající žáky, komu se může a komu se musí volat,...)

² **Podpora pro žáka** – např. jednou týdně navštěvuje ŠPS/ŠSPP za účelem zvýšení reflexe svého agresivního chování;

Podpora pro zákonného zástupce – např. dvakrát do měsíce se setkává s ŠPS/ŠSPP v rámci získávání podpory pro stanovení a udržení hranic vůči svému dítěti.

Čl. V

Postup při řešení rizikového chování žáka s využitím Individuálního výchovného programu

Pedagogický pracovník na základě vyhodnocení situace rozhodne, na kterém stupni řešení rizikového chování žáka bude zahájena spolupráce.

Následující kroky se vztahují zejména k práci s IVýP, ale lze se jimi řídit i v případě práce s žákem/zákonným zástupcem na stupni č. 1, na stupni č. 2.

Pedagogický pracovník školy se se žákem a zákonným zástupcem setká:

- na **úvodním setkání**, jehož výstupem je nastavení parametrů spolupráce (co bude řešeno, kdo a jak se na řešení problému bude podílet, časový harmonogram) prostřednictvím IVýP,
- na **kontrolních setkáních**, kde dochází k průběžnému vyhodnocování efektivity nastaveného IVýP,
- na **závěrečném setkání**, když byl program ukončen a jeho naplnění bylo celkově vyhodnoceno.

Četnost kontrolních setkání a jejich frekvence závisí na povaze každého konkrétního případu:

- na motivaci žáka/zákonných zástupců k dosažení změny a jejich kompetencích,
- zda je s žákem/zákonným zástupcem pracováno i jinde (školní psycholog, poradna, OSPOD),
- na časových možnostech zákonných zástupců, pedagogických a ostatních zainteresovaných pracovníků.

IVýP může být **nastaven na pololetí nebo na celý školní rok**. Nejpozději na konci školního roku by měl být každý IVýP uzavřen a vyhodnocen. Závěrečné setkání by mělo proběhnout osobně (neuzavírat po telefonu, atd.).

Základní podnětné kroky pro vedení úvodního setkání, získání podkladů pro IVýP:

- 1) **pojmenování rizikového chování žáka**
- 2) **pojmenování dosavadních důsledků tohoto chování**
 - *může se jednat o zhoršení prospěchu, kázeňská opatření, ale i ztížená pozice v třídním kolektivu, ...,*
- 3) **hledání „slabých míst“, která by toto chování mohla podněcovat**
 - *může se jednat o kombinaci snadné ovlivnitelnosti žáka a přítomnosti tzv. „našeptávače“ ve třídě, který žáka dokáže podnítit k narušování výuky,*
 - *je možné sem zařadit diagnózu žáka – např. ADHD,*
 - *spadá sem i nedostatečná komunikace mezi školou a rodinou, která může dávat prostor k záškoláctví nebo podvádění – např. falšování podpisů,*

4) **definování žádoucího chování**

- je nutné konkrétně pojmenovat, co se od žáka očekává; doporučuje se vyhýbat obecným frázím jako např. „Žák bude dodržovat školní řád a řádně plnit své školní povinnosti.“,

5) **motivování žáka/zákonných zástupců k žádoucímu chování**

- motivovat lze příslibem nějakých výhod, např. umožnění plnění nějakého prestižního úkolu ve třídě,
- motivací mnohdy může být zpětné získání své autonomie, která je často režimem IVýP omezena,

6) **stanovení úkolů**

- pokud to lze, úkoly je lepší definovat směrem k žádoucímu chování (co by se mělo dělat): „Žák bude ve škole 10 minut před prvním zvoněním“, než směrem od nežádoucího (co by se nemělo dělat): „Nebude chodit pozdě“,
- je nutné se vyvarovat nadměrné detailnosti, jako např.: „V případě, že žák úkolu neporozumí, přihlásí se a požádá o bližší vysvětlení, nebude na sebe upouštět pozornost, což znamená nedělat grimasy, groteskní pohyby a pronášet nevhodné komentáře.“,

7) **stanovení potřebné podpory**

- podpora zákonným zástupcům ze strany školy, např. poskytnutí kontaktu/pomoc při zkontaktování poradenského zařízení/odborníka,
- podpora žákovi ze strany rodiny – pokud to situace umožňuje, tak si např. dočasně upravit pracovní dobu, aby mohl ráno zákonný zástupce dohlédnout na odchod žáka do školy, nebo vyhledání jiné osoby za tímto účelem,
- podpora žákovi ze strany školy - žák se sklony k výbušnosti dostane např. možnost si v případě potřeby zažádat, aby mohl přestávky trávit mimo třídu, v klidném prostředí, aby si odpočinul,

8) **stanovení frekvence a způsobu kontroly**

- frekvence kontrolních setkání může být proměnlivá; v počátku spolupráce se doporučuje setkávat se s rodinou častěji a poté postupně frekvenci setkávání rozvolňovat,
- kontrola může probíhat formou osobních setkání nebo kombinací telefonické a emailové komunikace atd., a to podle specifík daného případu,

9) **definování dalších postupů a případných opatření při nedosažení žádoucích změn**

- může se jednat o kázeňská opatření, postoupení případu další straně – např. OSPOD, který má své další nástroje pro práci s rodinou; pokud už je rodina vedena na OSPOD a OSPOD je do IVýP zapojen, lze využít některých jeho opatření.

Veškeré výše uvedené kroky jsou uvedeny s ohledem na kompetence pedagogického pracovníka, který žáka a zákonného zástupce řešením rizikového chování provází. Pokud pedagogický pracovník vnímá, že k nastavení některého kroku jsou jeho kompetence nedostačující, prováže rodinu s odpovídajícím odborníkem. **Nejdůležitější ale je vést dialog s rodinou a k potřebným informacím se dopracovávat prostřednictvím rozhovoru.**

Efektivně nastavený IVÝP by měl (zejména) žákovi poskytovat následující:

- informace – *Mám dostatek informací, abych rozuměl, co dělám špatně. Mám dostatek informací, abych rozuměl, co je správné.*
- aktivitu – *V procesu jsem aktivní, chápu své úkoly.*
- motivaci – *Změna je pro mne z daných důvodů výhodná.*
- podporu – *Vím, kdo a jak mi pomůže s tím, s čím si (prozatím) neumím pomoci.*
- kontrolu – *Vím kdo, kdy a jak bude sledovat moji aktivitu.*
- postih – *Pochopil jsem, že pokud nebudu dostatečně aktivní, nevyužiji řádně podpory, která mi je nabízena a nedojde ke změně mého chování, stane se následující.*

Základní podnětné kroky pro vedení kontrolního setkání v rámci IVÝP:

- vyhodnocení míry změny v chování žáka směrem k žádoucímu chování,
- vyhodnocení účinnosti nastaveného způsobu práce,
- případné stanovení/přenasazení podpory.

Základní podnětné kroky pro vedení závěrečného setkání v rámci IVÝP:

- shrnutí vývoje práce na odstranění rizikového chování,
- vyhodnocení aktuálního chování žáka směrem k žádoucímu chování,
- ukončení dosavadní spolupráce/domluva další spolupráce/předání případu další straně.

Čl. VI

Administrace Individuálního výchovného programu

Administrace IVÝP je především nápomocným **průvodcem** celým procesem řešení rizikového chování žáka.

Vedení záznamů napomáhá:

- k udržení struktury jednotlivých setkání,
- ohraničení celého procesu řešení rizikového chování žáka,
- při získání zpětné vazby o změnách ve vývoji rizikového chování (úroveň změny),
- k získání přehledu postupů řešení rizikového chování konkrétního žáka (co vše bylo pro eliminaci rizikového chování žáka vykonáno).

K vytvoření záznamů o postupu řešení rizikového chování je k dispozici **skupina formulářů pro jednotlivá setkání** (úvodní, kontrolní, závěrečné), a to pro každý stupeň řešení rizikového chování žáka (jednání se žákem, jednání se žákem a zákonným zástupcem, sestavení a podpis Individuálního výchovného programu. Formuláře lze vyplňovat elektronicky či si je vytisknout a vypisovat ručně.

Formuláře lze z velké části vyplňovat formou zaškrťování předem nastavených kategorií, ale je také k dispozici volný prostor pro případný záznam vlastního textu. Rozhodnutí, kterou z forem upřednostní, je na administrátorovi. Samozřejmě existuje také možnost kombinace obojího (zaškrťování a posléze upřesnění záznamem vlastního textu). Po skončení setkání **každý z účastníků obdrží kopii záznamu o jednání.**

Postup při přestupu žáka na jinou školu

Dokumentace vztahující se jak k celému procesu řešení rizikového chování žáka, tak i samotný dokument Individuální výchovný program, **se stává součástí školní dokumentace a je uchovávána v souladu se zákonem č. 499/2004 Sb.**, o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. **Při přestupu žáka z jedné základní školy na druhou platí, že dokumentace zůstává uložena v původní základní škole.**

Skutečnost, že s žákem a jeho zákonným zástupcem byl uzavřen Individuální výchovný program, **nemusí být zaznamenána ve školní matrice.** Doporučuje se však tak **učinit v případech řešení závažnějších problémů rizikového chování žáka.** Záznamem v matrice se nové škole předává informace, že při řešení rizikového chování žáka bylo využito tohoto postupu (IVýP). Vlastní IVýP či související doklady však již od původní základní školy nezíská (musel by je nové škole následně poskytnout zákonný zástupce, který má k dispozici kopie záznamových formulářů, či může původní školu o vytvoření dalších kopií pro tento účel požádat).

Čl. VII

Účinnost

Toto metodické doporučení nabývá účinnosti dnem vyhlášení ve Věstníku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Čl. VIII

Přílohy

- Příloha č. 1 – Záznam o jednání se žákem
- Příloha č. 2 – Záznam o jednání se zákonným zástupcem
- Příloha č. 3 – Individuální výchovný program

Jindřich Fryč

I. náměstek ministra školství, mládeže a tělovýchovy